

THE FAIRY TALE OF THE BEING (BASMUL FIINȚEI) – CONSTANTIN AND RAFAIL NOICA

Alexandru Stănescu

Ph.D. Student, Center of Excellence in the Study of Images, University of Bucharest

Abstract: This article proposes a new reading of the classic Romanian fairy tale “Everlasting Youth and Endless Life” (“Tinerete fără bătrânețe și viață fără de moarte”), collected by Petre Ispirescu in 1862. A hermeneutics of this text was published in 1978, under the name “The fairy tale of the being”, by Romanian philosopher Constantin Noica. His son – Hieromonk Rafail Noica, is an important contemporary theologian, following the teachings of Saint Sophrony Sakharov. The fairy tale will be analyzed through a tri-conceptual lens: the philosophy of Constantin Noica, the theology of his son - Hieromonk Rafail Noica, and a reinterpretation that critically integrates these visions.

Keywords: fairy tale, Romanian folklore, Constantin Noica, Rafail Noica, Hermeneutics

Introducere

Basmul Tinerete fără bătrânețe și viață fără de moarte a fost cules și publicat pentru prima oară în *Țăranul român*, nr.2/1862, de către Petre Ispirescu, un tipograf implicat în mișcarea unionistă din 1857-1859. Ispirescu a auzit acest basm povestit de tatăl său¹, în București - Mahalaua Udricani. Această operă desprinsă din folclorul autohton a marcat, în ultimii 160 de ani, imaginarul românesc și nu numai (a se vedea filmul semnat, în 2007, de regizorul Francis Ford Coppola și inspirat din nuvela lui Mircea Eliade - *Tinerete fără tinerete*). Există chiar și o versiune „muncitorească” a basmului, găsită în volumul lui Vladimir Colin² (*Basme*, Editura Tineretului a CC al UTM, 1953).

Basmul ființei și „tinerete fără bătrânețe”, o interpretare filozofică a basmului, a fost publicată de Constantin Noica în 1978, în volumul *Sentimentul românesc al ființei. Filozoful român a trecut la cele veșnice în 1987. Fiul său, Răzvan, a devenit monah din 1965 sub numele de Rafail, la Mănăstirea ortodoxă „Sfântul Ioan Botezătorul” din Essex (Marea*

¹ Așa cum indică nota autorului (Petre Ispirescu, *Basme*, Editura Tineretului, 1965).

² La Colin, Făt-Frumos se numește Agim și este fiul unui Bei din zona fostului Imperiu Otoman (Orientul Apropiat). El duce o viață îndestulată și lipsită de griji, dar duce dorul tinereții veșnice. Bătrânul său tată, oarecum conștient de deșertăciunea existenței sale, vede viața fără sfârșit ca prelungind la infinit dreptul de proprietate asupra averii materiale. Agim pleacă în căutarea Tinereții fără bătrânețe, dar nu prin ținuturile Gheonoaiei și Scorpiei, ci prin deșerturi unde găsește palate pustii și părăginite, care ascund inscripții misterioase, de genul: „Străinule, am avut palate și bogății și am crezut că numele meu va înfrunta veacurile. Dacă n-ai auzit de mine e pentru că faptele mele n-au fost bune și amintirea oamenilor nu m-a păstrat”. Narațiunea are o evoluție interesantă, dar predictibilă, iar deznodământul este aproape rescris din basmul original. Concluzia lui Vladimir Colin vădește un ton politic care concurează sensul moralizator al basmului: „Singura tinerete fără bătrânețe și viață fără moarte e a vitejilor, a oamenilor ale căror fapte le slăvește poporul”. Deodată ne amintim de epoca în care au fost publicate aceste povești – anii '50, când tinerii trebuiau pregătiți să plece spre comunism în zbor...

Britanie), sub îndrumarea Părintelui Sofronie Saharov (canonizat de Patriarhia Ecumenică în 2019). Rafail Noica s-a întors în România în 1993, trăind într-o sihăstrie din Munții Apuseni și ținând, periodic, conferințe pe teme teologice.

În cele ce urmează, se vor căuta noi sensuri ale personajelor și întâmplărilor basmului *Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte*, recitindu-l prin trei lentile conceptuale: elemente din filozofia lui Constantin Noica, elemente din teologia fiului său – Ieromonahul Rafail Noica, și o reinterpretare care integrează critic aceste viziuni. Vom pleca de la premisa că acest text nu este destinat doar lecturii copiilor, ci poate fi considerat un îndreptar pentru adulți.

Modelul ontologic: Hyperion

Constantin Noica își începe hermeneutica din *Sentimentul românesc al ființei* (1978) cu discuția poemului *Luceafărul*, apoi continuă cu basmul popular *Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte*. Filozoful care îl venera pe Mihai Eminescu (vezi *Gânduri despre omul deplin al culturii românești* – 1975 și *Introducere la miracolul eminescian* – 1992), găsește în cele două opere literare posibile ilustrări ale modelului ontologic³ prezentat în *Devenirea întru ființă - Volumul II* (1981). Mă opresc, pentru câteva clipe, asupra *Luceafărului eminescian*, poemul unei iubiri neîmplinite.

Noica îl vede pe Hyperion - „pe deasupra mergătorul”, o stea personificată, ca pe un duh rătăcitor „în pura lui desprindere de orice”. Cu greu îi putem imagina chipul. „Un mort frumos” îl numește Eminescu pe acest *zburător* căruia îi este refuzată iubirea cu o fata din carne și sânge, în ciuda poveștilor din mitologia greacă, unde zeii și semizeii se pot amesteca cu muritoarele. Cătălina, fata din poemul eminescian, nu este o fată oarecare din mitologia greacă, ci una circumscrisă în „*sentimentul românesc al ființei*”, care nu vrea (pentru că se teme) să rupă ordinea firii. „O natură generală, de o parte, își dă toate determinațiile ce îi sunt în putință; o natură individuală, de altă parte, o întâmpină cu determinațiile ei, cu chemarea și dăruirea ei de sine – dar determinațiile lor nu se întâlnesc și modelul ființei nu se împlinește” – spune Noica⁴. *Luceafărul* sau geniul este natura generală, iar Cătălina este natura individuală. Întâlnirea celor două dimensiuni ontice nu ar fi trebuit să se întâmple, este un fel de accident cosmic. Dar nu este așa orice mare iubire? Determinațiile sunt caracteristicile lor de fapte trăitoare în dimensiuni diferite – *Luceafărul* (Hyperion) are aripi care îl duc, cu viteza luminii, în zbor printre galaxii, iar Cătălina este o fată frumoasă, „din rude mari, împărătești” (Noica subliniază că nu este nici măcar vreo prințesă, ci doar o fiică de curtean), care sfârșește în brațele unui băiat „de pripas” (Cătălin).

Citind dialogul dintre *Luceafăr* și Demiurg, Noica îl numește pe cel din urmă „Părintele cel mare”. În aceste strofe, virtuozitățile poetice și stilistice ale lui Eminescu l-au făcut și pe filozof să exclame: „Dacă astăzi ființa românească ține, este într-o măsură, poate încă nedeplin lămurită, dar sigură, pentru că a trecut un Eminescu prin lumea ei”⁵.

„Reia-mi al nemuririi nimb / Și focul din privire, / Și pentru toate dă-mi în schimb / O oră de iubire...”⁶

³ Constantin Noica propune o relație între trei termeni: *individual – determinații – general* (I – D – G). Pe scurt, relația ar suna așa: „un individual ale cărui determinații se convertesc în cele ale generalului” (*Devenirea întru ființă, Tratat de ontologie*, Humanitas 1998, pag. 268). Noica explică fiecare termen și analizează relațiile dintre aceștia în *Tratatul de ontologie* (Partea a II-a a *Devenirii întru ființă*).

⁴ Constantin Noica, *Sentimentul românesc al ființei*, Humanitas 1996, pag. 93

⁵ *ibid.*, pag. 100

⁶ Mihai Eminescu, *Luceafărul*, Wikisource (*Luceafărul* (Eminescu) - Wikisource)

Demiurgul îi oferă Luceafărului soluții acceptabile la cererea lui neobișnuită: „poate fi natură generală în multe feluri, și Părintele i-o spune. (...) Câte nu poate fi natura generală, în haosul lumii, scoțând lumea tocmai din haos? Așa s-ar putea ajunge, din devenirea întru devenire, la devenirea întru ființă”⁷. Demiurgul îi poate da înțelepciunea tuturor filozofilor, puterea armată a tuturor împăraților și generalilor, talentul tuturor artiștilor, dar nu îi îndeplinește Luceafărului dorința de a se coborî la natura umană. Desăvârșirea ființei, prin inversarea modelului lui Noica (G – D – I, adică de la general la individual) nu se poate împlini prin renunțarea la fire. Prin urmare, nici Cătălina nu ar putea urca la dimensiunea Luceafărului, nemuritor și rece. Dar ea nu își dorește asta. Luceafărul vrea iubire la nivelul condiției umane pentru că e singura condiție în care strălucirea și focul unei astfel de iubiri sunt posibile.

Fata din poem nu vrea să urce la nemurirea Luceafărului, mulțumindu-se cu „cercul strâmt” al existenței umane. Nu la fel stau lucrurile cu Făt-Frumos, în *Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte*.

Făt Frumos - Fiul Risipitor

Constantin Noica a scris *Basmul ființei și Tinerețe fără bătrânețe*, căutând o împlinire formală a teoriilor sale filozofice, dar și un comentariu despre durata și sensul vieții pământești, din perspectiva etosului popular românesc. Am plecat la drum alături de filozoful român și de fiul său - Ieromonahul Rafail Noica, un important teolog contemporan, comparând cele două viziuni ontologice, atât de ofertante și complementare, cu propria mea interpretare a basmului.

Tonul lui Noica este când savant, când mucalitic. De fapt, el repovestește basmul, trecându-l prin filtrul erudiției sale impresionante, împodobindu-și interpretarea cu arhaisme și expresii folosite de însuși Ispirescu, culegătorul-tipograf al basmului. Interpretarea sa poartă ecouri de la *Geneză* până la *Sfânta Evanghelie după Luca* și, zeci de secole mai târziu, spre Goethe și al său *Faust II*. În intriga acestui basm zace ascunsă cheia interpretării mele, care diferă de cea a filozofului. Dar, deși părem a parcurge drumuri diferite, în mod misterios, din fiecare gând al lui Noica se desprinde o cărare către gândul meu.

Încă din start, basmul are o premoniție întunecată, despre o ratare a umanității deghizată în împlinirea ei. Un copil care nu vrea să se nască e un semn rău, mai ales când acel copil era de mult așteptat. O dramă similară descoperim în poveștile propuse de regizorul Matteo Garrone în *Tale of Tales* (2015), unde vedem o regină capabilă de fapte înfricoșătoare pentru a-și împlini dorința de a procrea. Împăratul și împărăteasa nu pot face copii. Nu cunosc încă lumea tehnologiei care manipulează și prelungește vieți, dar care amenință însăși esența vieții biologice (ADN-ul), prin puterea microundelor și a aditivilor alimentari. Situația monarhilor evocă nașterile minunate din Biblie (vezi Sara, Sfânta Ana), dar vorbește și despre lumea contemporană, a popoarelor civilizate și îndestulate, care se confruntă cu diverse probleme de fertilitate. Vrăciul la care se apelează este un „unchiaș dibaci” și arogant, care cheamă monarhii să vină la el. Odată ajunși acolo, vrăciul îi întâmpină astfel: „Bine ați venit sănătoși; dar ce îmblî, împărate, să aflu? Dorința ce ai o să-ți aducă întristare.”⁸ Iar, mai apoi, le spune: „numai un copil o să faceți. El o să fie Făt-Frumos și drăgăstos, și parte n-o să aveți de el.” Ursirea vrăciului, care este și clarvăzător, nu îi sperie defel de viitorii părinți. Ei se întorc veseli cu lecurile la palat. Noica plasează cuplul

⁷ Constantin Noica, op. cit., pag. 97

⁸ Petre Ispirescu, *Basme*, Editura Tineretului, 1965. Toate citatele din *Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte* au aceeași sursă.

împărătesc în „lotul omenesc comun, de a deveni ca om întru o mai departe devenire, așa cum înveți câte ceva ca să faci pe altul să învețe, trăiești ca să faci pe alții să trăiască și recunoști, tot împreună cu Goethe (profet al devenirii întru devenire și pentru care ea ține loc de ființă), că singurul sens al vieții este viața.”⁹ Întru ce să se nască copilul? – întreabă filozoful. Întru așteptarea ființei înseși. Făt-Frumos este un fel de Luceafăr pe dos, pentru că se naște cu dorul eternității, în timp ce Luceafărul are dorul finitudinii, al repaosului. Un dor cu atât mai neobișnuit, de vreme ce copiii nu pot deosebi viața pământească de viața veșnică, pentru că nu știu ce este moartea. Făt-Frumos se va dovedi un om rătăcitor, așa cum Hyperion era un duh rătăcitor, „în pura lui desprindere de orice”. Copilul nu vrea să se nască până ce nu i se făgăduiește un destin măreț: *Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte*. Dar făgăduința este doar o minciună spusă la disperare, așa cum împăratul va recunoaște, peste ani, în fața fiului adolescent, venit să își revendice darul: „Dar bine, fiule, de unde pot eu să-ți dau un astfel de lucru nemaiauzit? Și dacă ți-am făgăduit atunci, a fost numai ca să te împac.”

Dacă îl comparăm pe Făt-Frumos cu **Fiul Risipitor**, din parabola evanghelică (Luca, 15.11-32), basmul capătă o dimensiune și mai profund creștină. În *Devenirea întru ființă*, descoperim propria hermeneutică a lui Noica în fața Pildei Fiului risipitor, care îl preocupase mult timp: „Fă ce-ți place și fă ce trebuie se încorporează direct în două tipuri de circulație universală, (...) care reprezintă, mai mult decât orice sistem etic, extremele eticului însuși: sunt tipul fiului risipitor și al fratelui său.”¹⁰ Dintre cei doi, Noica mărturisește (în *Jurnalul de la Păltiniș*) că ar fi vrut să fie Fiul Risipitor, dar de fapt a fost fratele. Nici Făt-Frumos nu este un Risipitor până la capăt. El nu își cere moștenirea, care ar fi fost impresionantă și suficientă pentru o viață de huzur, ci doar merindele trebuincioase pentru drum. Dar e hotărât să plece în acea „țară îndepărtată”, despre care vorbește pilda („fiul cel tânăr a strâns totul și a plecat într-o țară îndepărtată” – Luca, 15.13). Tovarășul său este un cal năzdrăvan, cel mai bubos și răpciugos din grajd. Alegerea lui, dar și a armurii vechi și ruginite (care aparținuse tatălui său) face cu ochiul către altă capodoperă a literaturii universale: *Don Quijote*. După șase săptămâni de îngrijire, calul se leapădă de înfățișarea jalnică, arătându-și cele patru aripi. Noica vede în cal un *daimon* din mitologia greacă (din radicalul *da-* „a divide”), un mijlocitor între lumi – lumea firii și lumea ființei. Poate că Noica a luat în calcul și actuala formă a cuvântului – *demon*, „spirit rău, al neliniștii și dezbinării, care ispitește pe alții la fapte rele” (Dex).

Presimțirea părinților este rea, așa cum rele s-au arătat toate semnele de până acum: profeția vraciului, nașterea întârziată, odată prin sterilitate, apoi prin plânsul copilului în pântecul mamei, dorința nefirească a lui Făt-Frumos. Părinții „simt bine că despărțirea poate însemna și moarte, dar nu înțeleg bine despre ce moarte e vorba”¹¹. Căutarea lui Făt-Frumos îl va duce *în alt plan de realitate*, lăsându-i pe părinți în planul din care a plecat. Odată cu plecarea eroului, caracterul de *bildungsroman* devine pregnant. De fapt, putem vorbi despre un „bildungsmärchen” (basm de formare), așa cum este și parabola creștină a Fiului Risipitor, pentru că unul este fiul plecat în lume, iar altul va fi omul întors acasă. Făt-Frumos își lasă avuția oștenilor, în acest fel asemănându-se cu un monah pregătit să înfrunte pustia, în căutarea unui absolut de ordin spiritual. Așa ar anunța și răsăritul spre care pornește, cale de „trei zile și trei nopți, până ce ajunse la o câmpie întinsă, unde era o mulțime de oase de oameni.” Îl așteaptă trei încercări (vom găsi cifra 3 peste tot în acest basm), trei obstacole pe care viteazul neînduplecat trebuie să le depășească în călătoria sa. Primele două, Gheonoaia și Scorpia, sunt întruchipări fabuloase ale unor umanități ratate, avertismente pentru omul care se pregătește să le repete tragedia. Calul își anunță stăpânul că se află pe moșia unei

⁹ Constantin Noica, op. cit., pag. 105.

¹⁰ Constantin Noica, *Devenirea întru ființă*, Humanitas 1998, pag. 67

¹¹ Constantin Noica, *Sentimentul românesc al ființei*, Humanitas 1996, pag. 113

Gheonoaie (Dex: ciocănitore; femeie rea și cicălitoare). Iată că acest *demon* – calul – joacă rolul unui veritabil ghid către lumea Tinereții fără bătrânețe, cunoscând drumul și obstacolele cu care este presărat. Naratorul nu ne oferă prea multe detalii despre Gheonoaie, lăsându-ne să ne-o imaginăm ca pe o pasăre monstruoasă, poate ceva coborât din pictura lui Bosch. Dar, tot prin gura calului, ne spune că „a fost și ea femeie ca toate femeile, dar blestemul părinților pe care nu-i asculta, ci îi tot necăjea, a făcut-o să fie Gheonoaie”. Basmul, spune Noica, nu îi face și pe părinții eroului, „în mâhnirea lor că nu sunt ascultați, să se revolte și să blesteme, ci doar pune înaintea feciorului, ca o primă încercare, aceea de a înfrunta o făptură blestemată de părinți”¹². Calul este adevăratul erou al acestei confruntări (așa cum recunoaște și Gheonoaia, felicitându-l), pentru că aripile sale îl ridică pe Făt-Frumos deasupra monstruoasei creaturi. Săgetată în picior, Gheonoaia cere îndurare, „dându-i înscris cu sângele său” „Suntem încă în lumea zămislirii oamenilor din sânge”, spune Noica, „și de aceea sângele reprezintă suprema garanție”. Sora („cosângeana”) Gheonoaiei, Scorpia, și ea femeie transformată în balaur cu trei capete, este învinsă printr-un scenariu identic. În cele două arătări, filozoful vede „blesteme ale acestei lumi împotriva celui ce o părăsește”, prima fiind blestemul lumii imediate, a doua – al lumii îndepărtat-apropiate. Ambele îl omenesc pe Făt-Frumos după ce sunt învinse, ba mai mult, eroul le înapoiază piciorul, respectiv capul tăiat. „În cele două desprinderi – cea de familie și de semenii omului – ca și într-a treia care urmează, desprinderea de natura însuflețită, s-ar putea vedea caracterul arhaic al basmului, născut poate într-o lume ce lega pe om prin coduri și rânduieli bine determinate”¹³.

Eternitatea virtuală

A treia încercare este și cea mai grea: o pădure deasă, populată de cele mai sălbatice fiare. Calul atotștiutor anunță că, dincolo de acest ultim obstacol, este palatul unde locuiește *Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte*. Calul pare că mai trecuse, cândva, pe acele meleaguri și, odată ajuns, el se va simți ca acasă. Totodată, calul invocă *Tinerețea... și viața... la singular, lăsându-ne să o înțelegem ca personaj*, locuind într-un palat, numit și „casă”. Pădurea este hotarul care desparte lumea firii de lumea ființei, în viziunea lui Noica, iar animalele – „ultimele oști ale firii celei nesocotite de Făt-Frumos în numele ființei”. Firește, calul va zbura peste pădurea nebună, profitând de ora la care fiarele se adunau pentru a fi hrănite, detaliu cunoscut numai de el. Odată aterizați eroii în curtea palatului, care strălucea mai puternic decât soarele, ni se pare că totul s-a terminat destul de repede, și parcă nu ne vine a crede că am și ajuns la capătul poveștii. Dar naratorul popular livrează un fals punct culminant chiar în pragul celui mai misterios și fascinant capitol al basmului, înșesat cu personaje, dialoguri și întâmplări criptice.

Naratorul ne-o prezintă pe „doamna palatului” – „o zână naltă, suptirică și drăgălașă și frumoasă”. Ea hrănise sălbăticiunile pădurii și le oprise să-l sfășie pe Făt-Frumos, mai mult de bucurie că a venit, „căci nu mai văzuse până atunci suflet de om pe la dânsa”. Aici, ca și în alte dăți, basmul se joacă cu atenția cititorului. Dacă nu mai văzuse suflet de om, atunci de ce îl întâmpină pe erou astfel: „– Bine ai venit, Făt-Frumos! Ce cauți pe aici? – Căutăm, zise el, *Tinerețe fără bătrânețe și viață fără de moarte*. – Dacă căutați ceea ce ziseși, aci este.”

Noica vede întreaga omenire în acest „căutam”. Stăpâna sau „Doamna cea mare”, așa cum o numește Noica (care îl numea pe Demiurg „Părintele cel mare”), este, în interpretarea filozofului, „întruparea tinereții fără bătrânețe căutată. Și ea nu este numai întruparea ei, ci și dispensatoarea de tinerețe fără bătrânețe”. Ea este o față a *ființei* însăși,

¹² ibid., pag. 113

¹³ ibid., pag. 114

anume fața *individuală* (I), singura activă în real, singura care poate dialoga cu individualul uman (Făt-Frumos). Dar curând aflăm că doamna este sora cea mică pentru alte două surori mai mari, „una ca alta de tinere”. Citindu-le în cheia simbolisticii cifrei 3, care domină basmul, am crede că femeile sunt înfățișări ale Treimii. Rămâne să analizăm cât de divină este natura lor. Amintindu-ne modelul ontologic construit de Noica (I -D -G), suntem conduși spre asimilarea celorlalte două surori termenilor filozofici D (determinații) și G (general), cu observația că, „în cazul cel fericit al împlinirii modelului ființei, nu mai poți deosebi între general și determinații, căci generalul se revarsă neîncetat în determinații și acestea se readună neîncetat în ordinea generalului.”¹⁴ De aceea, surorile doamnei sunt un fel de ecouri ale sale, prezențe mai mult decorative, nu sunt caracterizate și nu le vedem în contact direct cu Făt-Frumos. Filozoful notează că ființa din basm „nu este o divinitate orbitoare de frumusețe și lumină, nici vreun Dumnezeu mândros, sau ființa cea sferică a lui Parmenide anticul, fără ochi, fără mâini, fără glas...”¹⁵

Este Doamna (sora cea mică) o Evă, stăpână în Eden, care îl așteaptă pe Adam? Este Făt-Frumos un Adam venit să completeze lipsa acestei grădini aparent perfecte? Într-adevăr, sosirea lui Făt-Frumos „repetă scenariul oricărei Geneze”, cum îl numește Noica, anume cunoașterea tuturor lighioanelor pădurii. Acele fiare sălbatice, care erau gata să-l sfâșie, sunt acum niște „pui” care trec prin fața noului lor prieten. Cele trei femei apar ca niște zâne, personaje stereotipe ale acestei specii literare, dar pot fi decodificate în esența unor *iéle*, sau *sirene*, menite să ademenească muritorii și să îi conducă la... moarte. Doamna palatului îl privește cu milă pe Făt-Frumos. Mai degrabă ar fi compătimire, nu bunătate, sau blândețe. Poate nu este primul om care a venit în lumea lor, de vreme ce calul (trimis „să pască pe unde va voi”), pare un complice al acestei „capturi”. Cele trei nu trebuie să fie demonice pentru că sunt femei, deși nu putem ignora puseurile de misoginism popular în această privință (și Gheonoaia și Scorpia erau tot femei la origine), ci pentru că stăpânesc o *parodie a Creației*. Ele imită gesturi (introducerea omului în Eden) și forme arhetipale (Persoanele Sfintei Treimi), precum umbrele din Peștera lui Platon¹⁶. Tinerețea este fără bătrânețe și viața este fără de moarte pentru că, în acel loc, timpul este suspendat. Nu tocmai ca în *adevăratul* Eden, unde timpul nu exista încă (moartea, deci istoria începe cu nesocotirea poruncii lui Dumnezeu, după gustarea fructului oprit). „Fetele acestea, spune Noica, nu erau chiar ca așa-numiții *dei otiosi*, acei zei leneși, care s-au retras în cerul lor, după ce au făcut lumea, și parcă nu mai știu bine ce să facă de atunci înainte. Dar isprăvi noi nu făceau nici ele, sau nimic nu le scotea din plictisul tinereții fără bătrânețe și al vieții fără de moarte, astfel încât li se urâse.”¹⁷ Lumea în care rățăcește Făt-Frumos e plăsmuită din uitare, pierderea sinelui și a rostului¹⁸. Seamănă cu acele insule în care se retrag milionarii bătrâni, plictisiți de bine și de viață, sau cu imensul studio TV în care Truman (din excepționalul film *Truman Show* – 1998) își petrecuse întreaga existență.

Noica speculează cum că în „Lumea ființei atinse” totul ar fi pe dos, ca într-o oglindă a lumii reale. Dar Tinerețea fără bătrânețe este un *loc*, nu o persoană (sora cea mică). Este o lume *ireală*, sau, cum ar spune Ierom. Rafail Noica – *închipuită*. Părintelui Rafail Noica, vorbind despre iad spune: „Mândria făurește o realitate a ei și trăiește în acea realitate închipuită. Închipuirea este o *realitate virtuală*”. Adevărul este Dumnezeu. Tot ce nu este Adevăr, este închipuire, și „câtă vreme nu suntem în Dumnezeu, suntem în iad.” Deci „iadul

¹⁴ *ibid.*, pag. 118

¹⁵ *ibid.*, pag. 116

¹⁶ A se vedea Alegoria (sau Mitul) Peșterii din *Republica* lui Platon (380 î.Hr.).

¹⁷ Constantin Noica, *op. cit.*, pag. 120

¹⁸ *rost* ca rânduială, ordine, sens, rațiune; vezi și Constantin Noica, *Cuvânt împreună despre rostirea românească*, Humanitas 1996, pag. 23

este *realitate virtuală*.¹⁹ Părintele Noica își completează această inedită metaforă, care folosește un concept tehnologic foarte actual – VR, virtual reality²⁰, spunând că mândria este ștecherul, sau curentul electric care alimentează programul de realitate virtuală, pentru că mândria orbește omul în fața propriilor păcate. Păcatul, deși există, nu *este* cu adevărat. Nici viața de aici nu *este* încă, dar, în concepția celor doi Noica – tatăl și fiul, se numește *preființă*²¹, pe când păcatul este *neființă*, moarte, sau opusul ființei, vieții, așa cum antimateria e opusul materiei, iar virtualul e opusul realului. Ieșirea din iad este pocăința, trezirea conștiinței și „deschiderea ochilor”. Ea duce la recunoașterea păcatelor și la întoarcerea către Dumnezeu - Adevărul, „singura realitate adevărată și cauza unică a tuturor realităților”²².

Tineretea fără bătrânețe este o realitate virtuală, sau *eternitate virtuală*. Iar cititorul poate să cugete mai departe ce anume a făurit-o: mândria lui Făt-Frumos, sau altă ispită. Omul poate să rămână captiv la nesfârșit în iad, adică în inerția amăgirii, în afara Adevărului. Este „țara îndepărtată” în care s-a dus Fiul Risipitor, și „acolo și-a risipit averea, trăind în desfrânări.”²³ Făt-Frumos nu își cheltuiește averea, dar își va cheltui viața, în compania unor umbre. „Femeile îl rugară să locuiască de aci înainte cu dânsule, căci ziceau că li se urăse, șezând tot singurele”. Apoi eroul „se însoțește” cu fata cea mică, un alt gest care parodiază Creația – ceea ce imită creatorul se însoțește cu o creatură. Omului i se dă voie să se plimbe prin grădinile și pajiștile lor, cu interdicția (și ea inspirată din Geneză) de a pătrunde în Valea Plângerii. Numele pe care îl poartă această vale ne trimite la Psalmi (83.7) și din nou la Sf. Luca („acolo va fi plângerea și scrâșnirea dinților”). Noica își așează ideile următoare în propoziții de o mare frumusețe literară: „în fapt, nu se petrecu, la prima vedere, cine știe ce răsturnare prin aceea că Făt-Frumos nimeri iepurele abia cu a treia săgeată și trebui să coboare nițel în Valea Plângerii, mergând să-l ia. Nu se întâmplă decât că, întorcându-se așa cu iepurele spre casă, Făt-Frumos simți cum se ridică ușor, cât o undă pe lacul cugetului, ceva care până atunci stătuse bine așezat în *vremea uitată*. Cuta gândului se ridică încetșor din uitarea vremii, și tânărul își aminti, începu să-și amintească. Dar atâta tot era de ajuns, pentru lumea ființei, ca ea să se clatine.”²⁴ La fel de seducător ne povestește și autorul anonim, cum Făt-Frumos petrecea și se desfăta în vremea uitată, „ca un fericit”. Apoi, chiar în fraza următoare, în timpul vânătorii iepurelui, „nefericitul” nu băgase de seamă că trecuse în Valea Plângerii. Atât de mică e distanța dintre fericire și nefericire: cât un punct sau o virgulă.

Valea Plângerii este „țarina cu porci” unde ajunge să lucreze Fiul risipitor, toposul blestemat de cele trei iele, dar, paradoxal, menit să readucă simțirea în omul rătăcit. Este ușa prin care Truman părăsește imensul studio TV, sau pastila prin care Neo este invitat să iasă

¹⁹ Cuvânt susținut de părintele Rafail Noica în data de 19.10.2017, Limours, Franța, (3) Câtă vreme nu suntem în Dumnezeu, suntem în iad! - Părintele Rafail Noica - YouTube (accesat 15.01.2020)

²⁰ realitate virtuală – ambianțe artificiale, create pe calculator, care oferă o simulare a realității atât de reușită, încât utilizatorul poate căpăta impresia de prezență fizică aproape reală, atât în anumite locuri reale, cât și în locuri imaginare. (Wikipedia)

²¹ „Viața pământească este o gestație în așteptarea vieții veșnice” – spune Rafail Noica. „De mulți ani de când am auzit expresia profesorului Noica *devenirea întru ființă*, am adoptat-o pentru a exprima ceea ce se întâmplă acum: cea de a doua gestație a omului pe pământ, gestație întru Duhul Sfânt. Este o gestație care se distinge de prima, cea biologică, prin faptul că Dumnezeu acum nu mai spune “Să fie” și devine, ci acum Dumnezeu Se adresează omului prin cuvânt și prin cuvântul rugăciunii omul răspunde lui Dumnezeu”. Din Interviu cu Părintele Rafail Noica, Victor Roncea Blog, 19.10.2010 (Părintele Rafail Noica despre relația cu tatal sau, filosoful legionar Constantin Noica: Tatal meu trebuia sa devina calugar, nu filosof! Nu pot intelege filosofia. Trebuie sa fii implinit, intru Dumnezeu | Victor Roncea Blog, accesat 14.05.2019)

²² *Biblia cu ilustrații*, trad.: Bartolomeu Anania, Mitropolit al Clujului, Editura Litera 2011, pag. 119 (nota traducătorului)

²³ Luca, 15.13

²⁴ Constantin Noica, *Sentimentul românesc al ființei*, Humanitas 1996, pag. 123

din *Matrix* (vezi filmul omonim din 1999). O spărtură în virtual, un teritoriu în care nefirescul cedează teren firii, iar aceasta pătrunde de dincolo, din lumea reală. Și, ca în multe alte ficțiuni sau științe-ficțiuni (SF), memoria recuperată e cea care face posibilă trezirea conștiinței și evadarea dintr-un fel de captivitate. Cu doar câteva zile sau săptămâni în urmă, Făt-Frumos le evoca femeilor imaginea părinților, depănându-și „istoria și ce păți până să ajungă la dânsle”. Apoi, în câteva zile, își pierduse trecutul în „vremea uitată”. Dar tocmai imaginea părinților se întoarce pentru a-l bântui. Memoria suprimată se răzbuună prin nostalgie (gr. *nóstos álgos* – amintire dureroasă), iar reverberația amintirii în cuget iscă o reacție în lanț.

„– Ai trecut, nefericitule, în Valea Plângerii! îi ziseră femeile, cu totul speriate.”

Iélele cunosc „fizica” lumii virtuale în care trăiesc, dimensiunea paralelă în care timpul este suspendat, și, odată cu timpul, memoria și istoria pământeană. Abia acum femeile îl avertizează pe erou că petrecuse cu ele *secole*, nu zile, cum ar fi crezut. Dar Făt-Frumos nu mai poate de dorul părinților. Vrea să părăsească iadul confortabil doar puțin, pentru a se întoarce apoi și a nu mai pleca niciodată. Dar nu știe și nici nu vrea să știe că își riscă desființarea. Femeile suspină și lăcrimează la gândul despărțirii de tânărul Făt-Frumos. Aceste sirene cunosc slăbiciunea oamenilor pentru „timpul rostitor”, care le destramă cântecul. Pierderea unei ființe umane, o pradă rară și valoroasă, le întristează. Dar Făt-Frumos a devenit opac la rugile lor și ale calului. „Venindu-și în sine, a zis: (...) Sculându-mă, mă voi duce la tatăl meu și-i voi spune: Tată, am greșit la cer și înaintea ta.” (Luca, 15.18) „Fiul risipitor își trăiește viața cum vrea”, spune Noica în *Devenirea într-o ființă*, „până în ceasul *căinței*. Prin căință, făptuitorul se întoarce asupra faptei și o reface. Lipsa de sens a întregului creează în făptuitor dispoziția de a relua faptă cu faptă și de a le reface pe plan ideal, de a se reface deci pe sine. (...) Acum știe că libertatea sa nu ține de bunul său plac, ci de o rânduială. (...) El plecase în lume fără să aibă dinainte calea; nu era călător, era cu adevărat rătăcitor. Acum vrea să nu mai rățească, vrea să știe, să meargă drept. Se întoarce deci acasă, ca să ia lucrurile de la început, așa cum trebuie.”²⁵

Întoarcerea nemuritorului

Întoarcerea lui Făt-Frumos, ca și întoarcerea Fiului risipitor, este devenirea într-o ființă. Plecarea a fost rătăcirea în afara ființei. Într-adevăr, acesta este basmul unei deveniri, dar devenirea se întâmplă abia la final. Calul, care știe că întoarcerea este fatală, îi adresează lui Făt-Frumos o ultimă ispită: să rămână în lumea amăgirii veșnice. Iar de nu, să îl lase pe el să se întoarcă acolo, îndată ce Făt-Frumos va intra în palatul părintesc: „Cum vom ajunge la palatul tatălui tău, să te las jos și eu să mă întorc, de vei voi să rămâi măcar un ceas.” Comparat de Noica cu înțeleptul Chiron, învățătorul lui Ahile și al altor eroi, calul ne seamănă acum cu altă figură din mitologia greacă: Charon, luntrașul care conduce morții către Hades. Ieșind din sincopa (sau bucla) temporală, basmul nu are doar uimitoarea intuiție a relativității einsteiniene, ci și premoniția unui viitor similar cu prezentul nostru, al cititorilor. Făt-Frumos coboară într-un timp al ecosistemelor amenințate cu dispariția, al poluării și urbanizării forțate. Realitatea în care se întoarce, cândva mitică, populată de Scorpii și Gheonoaie, este azi cotropită de forța civilizatoare a istoriei. Este un spațiu defrișat, demitizat, desacralizat, în care nimeni nu îl mai (re)cunoaște, nimeni nu îi mai „taie calea”. Dimpotrivă, la auzul întrebărilor sale legate de Scorpie și Gheonoaie, unii contemporani răspund că „bunii lor auziseră de la străbunii lor povestindu-se de asemenea fleacuri”, iar alții „râd de dânsul, ca de unul ce aiurează sau visează deștept, iară el, supărat, plecă înainte, fără a băga de seamă că barba și părul îi albise.” Ce frumos și discret adaugă naratorul această observație, completând

²⁵ Constantin Noica, *Devenirea ...*, pag. 68

tabloul tragic al eroului – un Fiu risipitor care nu mai are unde să se întoarcă. Nu mai are un părinte care să spună: „mort era și a înviat, pierdut era și s-a aflat”. Făt-Frumos îmbătrânește cu fiecare pas făcut pe pământul natal. Aici, timpul își recuperează pierderea, ca să spun așa, pe măsură ce eroul recuperează spațiul, acel spațiu al libertății pe care îl revendicase de la părinți, părăsindu-i în căutarea tinereții fără bătrânețe. Întoarcerea în real consumă vraja care l-a ținut blocat în timp. Și, astfel, „plecă cu barba albă până la brâu, simțind că îi cam tremurau picioarele, și ajunse la împărăția tătâne-său”. Mi-l imaginez întorcându-se în Bucureștiul de azi, trecând prin Piața Victoriei, în drum spre Curtea Veche. Printre autobuze și mașini grăbite, pietonii îl privesc pieziș și îl arată cu degetul: un Don Quijote evadat din cartea lui Cervantes, un bătrân nebun, îmbrăcat în haine ponosite de prinț.

Începe cel mai sfâșietor capitol final din istoria basmelor populare: „În cele din urmă, ajunse la palaturile în care se născuse”, spune Noica, în sincron cu naratorul, „și astfel bucla se închide: omul a revenit la locul său de obârșie și, într-un fel, ciclul destinului său s-a încheiat. Dar asta n-o știe încă el; o știe calul, care îi sărută mâna. (...) Dar știa bine el, calul, de ce îi săruta mâna, că doar nu i-o fi sărutând-o de bucurie că reveniseră pe pământul morții. Și de aceea abia așteptă să-i spună stăpânul: *Du-te sănătos, că și eu nădăjduiesc să mă întorc peste curând*, că o și porni îndărăt spre veșnicie, *ca o săgeată de iute*. Ce poți spune, în fața acestei aparente necredincioșii a calului?”²⁶ – întreabă filozoful. Dar nu îl mai lăsăm să răspundă, pentru că, în interpretarea noastră alternativă, calul este un demon, care se grăbește să se întoarcă în eternitatea virtuală. Refăcuse același ciclu al plecării și întoarcerii din palatul împărațesc, dar nu îmbătrânise alături de Făt-Frumos. Ne este clar, acum, că această faptură nepământeană, nesupusă legilor firii, era hărăzită să slujească „lumea ființei”, adică a neființei. Iar sărutul mâinii este sărutul lui Iuda, înainte să-l părăsească pe erou în ghearele destinului implacabil. Iadul este uitarea, dar poate fi și *amintirea, fără puterea de a mai schimba ceva*, așa cum spune titlul unei piese de Jonas Gardell. Eroul nu mai are un părinte în brațele căruia să cadă, plângând, precum Fiul risipitor. I-au mai rămas doar amintirea vieții netrăite, dărâmarea iluziilor, pierderea comorilor tinereții, durerea fericirii trecute... singurătatea... „Văzând palaturile dărâmate și cu buruieni crescute pe dânsele, ofta și, cu lacrimi în ochi, (...) ocoli de vreo două-tei ori, cercetând fiecare cămară, fiecare colțuleț ce-i aducea aminte cele trecute; se pogorî apoi în pivniță.”

„Doar acolo”, spune Noica, „în pivnițele astupate ale realului și cugetului, mai era de găsit, adânc îngropată, viața sa trecută. Timpul devorator îl prinsese acum în vârtejul său, îl orbise aproape (ca pe Faust în anii târzii), astfel că el nu mai putea vedea decât *ridicându-și pleoapele ochilor cu mâinile*.”²⁷ Moartea nu vine, ci stă, îl așteaptă pe erou să vină. Este personificată, ca în toate poveștile românești. Doar că, aici, în chichița²⁸ din lădiță, stă moartea individuală a eroului, „nu moartea generală, care, cu coasa ei, vine să reteze tot ce este viață pe pământ”, nici moartea pe care Ivan o vâra în turbinca sa, adaugă Noica, cu un zâmbet în colțul gurii. Uscată și încovoiată de atâta așteptare, moartea mai are, totuși, puterea să-l palmuiască pe bătrânul Făt-Frumos, pentru impertinența lui. „Omul acesta avusese impertinența să iasă din condiția sa de om, depășind pura devenire într-o devenire. Trebuia un act de violență, pentru ca restul de ființă din el să se facă praf și pulbere, intrând în ordinea neființei.”²⁹ Dar Făt-Frumos intră în ordinea *ființei*, prin moarte. Neființa fusese tinerețea veșnică, lumea virtuală, orbirea, uitarea. Iadul. Poate că acesta e singurul basm în care eroul pierde totul, dar se regăsește pe sine, moartea fiind gestul ultim de regăsire a sinelui pierdut. Adică a Dumnezeuului pierdut din el.

²⁶ Constantin Noica, *Sentimentul românesc...*, pag. 130

²⁷ *ibid.*

²⁸ *chichiță* – ladă, cutie de lemn pentru păstrarea banilor sau a obiectelor de valoare (Dex)

²⁹ Constantin Noica, *op. cit.*, pag. 132

Încheiere: Adevăr sau închipuire?

Tinerete fără bătrânețe și viață fără de moarte este unul din cele mai fascinante și originale basme extrase din folclorul românilor, traversat de marile teme creștine, prezente la nașterea acestui folclor: ce este viața? ce este moartea? ce este iadul? ce este Raiul? Dincolo de posibilele interpretări ale basmului, filozofia lui Constantin Noica transmite speranță, pe măsura încercărilor prin care a trecut marele gânditor român, în timpul regimului comunist. „Acesta este un îndreptar pentru adulți”, spuneam la începutul eseului. Deci care ar fi îndemnul basmului?

Spre finalul studiului său, Noica încearcă o explicație a tragediei lui Făt-Frumos: „Dacă iesim din condiția noastră și întârziem prea mult în nedeterminarea veșniciei, ne ajunge parcă un blestem: Să nu mai știe de hodină, / Nici cina să mai fie cină, / Nici somnul somn, / Nici casa casă, / Să-i pese, fără a ști ce-i pasă. Așa am fi acolo: am resimți că ne pasă, adică ne apasă și ne pune pe gânduri ceva, care nu este nimic; nimicul înveșnicit.”³⁰ Și iată o posibilă decodificare: „Dacă iesim din condiția noastră” = dacă ieșim din firea și rostul omului (*rost* ca rânduială, ordine, sens, rațiune). „Întârziem prea mult în nedeterminarea veșniciei” = întârziem în a decide cum ne vom trăi viața de aici. Nedeterminarea veșniciei este ceva abstract și echivoc, pentru că veșnicia nu este un atribut al vieții pământești. Nedeterminarea vieții de aici, care afectează felul cum va arăta viața veșnică, de dincolo de moarte, aceasta cred că poate atrage blestemul citat de Noica. „Ne pune pe gânduri ceva, care nu este nimic; nimicul înveșnicit” = iadul.

După mulți ani în care Sfântul Siluan Athonitul fusese chinuit de demoni, i S-a arătat Hristos și i-a dat acest sfat: „Ține mintea în iad și nu deznădăjdui”. Părintele Rafail Noica, discipolul Sfântului Sofronie Saharov, care, la rândul său, a fost tocmai ucenicul Sfântului Siluan, oferă o tâlcuire pentru aceste cuvinte apăsătoare și, aparent, fără mângâiere: „Ține mintea în iad înseamnă fii realist! Să-mi asum ceea ce sunt, oricât de urât, oricât de rău. Nu e cazul să mă ascund îndărătul unei închipuiri, sau al unui tufiș, ca Adam”³¹. Urmează partea a doua: *și nu deznădăjdui!* Pentru că din ceea ce sunt, real, din păcătoșenia mea mă scoate Dumnezeu.”³² *Trăiește în Adevăr, nu în închipuire!* – așa ar suna și îndemnul basmului. Sau poate doar așa mi l-am închipuit eu...

BIBLIOGRAPHY

Biblia cu ilustrații, trad.: Anania, Bartolomeu, Mitropolit al Clujului, Editura Litera, 2011

Colin, Vladimir, *Basme*, Editura Tineretului a CC al UTM, 1953

Eminescu, Mihai, *Luceafărul*, Wikisource (Luceafărul (Eminescu) - Wikisource)

Ispirescu, Petre, *Basme*, Editura Tineretului, 1965

Liiceanu, Gabriel, *Jurnalul de la Păltiniș*, Humanitas, 2017

Noica, Constantin, *Cuvânt împreună despre rostirea românească*, Humanitas, 1996

Noica, Constantin, *Devenirea întru ființă*, Humanitas, 1998

Noica, Constantin, *Sentimentul românesc al ființei*, Humanitas, 1996

³⁰ *ibid.*, pag. 133.

³¹ „Iar când au auzit glasul Domnului Dumnezeu, Care umbla prin rai, în răcoarea serii, s-au ascuns Adam și femeia lui de fața Domnului Dumnezeu printre pomii raiului.” (*Facerea*, 3.8)

³² Din Conferința audio: “Cuvantul proorocesc și experiența harului”, Alba Iulia, 15 Nov. 2007 (accesat 15.01.2020)

Platon, *Opere V*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1986

FILMOGRAPHY

The Matrix, r.: Wachowski Brothers, S.U.A., 1999

Tale of Tales, r.: Matteo Garrone, Italia, Franta, M.B., 2015

The Truman Show, r.: Peter Weir, S.U.A., 1998

Youth Without Youth, r.: Francis Ford Coppola, S.U.A., Romania, Franța, Italia, 2007